

Z úvodu ku knihe Príklad Barthes

Barthes k nám prichádzal s oneskorením. Niekedy bolo väčšie, niekedy menšie, raz sa skracovalo a inokedy predlžovalo, vždy tu však bol fázový posun, v dôsledku ktorého sme sa s jeho myšlienkami zoznamovali až vtedy, keď ich on sám už opúšťal. Azda práve stadiál pochádza presvedčenie, že s ním ešte stále, aj dve desaťročia po jeho odchode, môžeme viesť dialóg, že sa z tohto dialógu zrodia podnety, ktoré nám dovoľia ísť spolu s ním, a potom zaňho, a že takto budeme posúvať hranicu, čo aj preňho samého ostala defínitívnu len preto, lebo sa ustavične vzdalovala. Táto kniha sa zrodila z tohto presvedčenia a je teda pokusom viesť s Barthesom dialóg. So všetkými rizikami, ktoré z tohto zámeru skoro nevyhnutne vyplynuli. Veľmi skoro som na ne narazil: nielenže som už od prvých stránok zistil, že zo stanoviska vykladača, interpretátora a niekedy aj zasnáčovateľa každú chvíľu prechádzam na stanovisko pochybovača, kritika a inoverca, ale v hre konfirmácií a refutácií sa mi tieto dve stanoviská začali prekrývať a miešať, takže som si nikdy nemohol byť istý, či sa z vyvracania práve nestáva potvrdzovanie a vice versa. Na obhajobu tohto, inak dosť dubiózneho prístupu, môžem zatiaľ uviesť iba toľko, že sa odvinul zo zámeru čo najužšie sa prímknúť k prúdu Barthesovho myslenia a zároveň si ponechať možnosť odstúpiť od neho a pozrieť sa naň zvonka. Vybral som sa do krajiny, o ktorej som dobre vedel, že pôda je tam neistá a na každom kroku sa môže prepadnúť, nie však s úmyslom uviaznuť tam a požiadať potom o domovské práva. Chcel som týmto terénom prejsť, chcel som ho premeniť na cestu, ktorá vedie ďalej, na časť itineráru, ktorý pokračuje aj za hranicami jedného diela.

*Nečudoval by som sa teda, keby z tejto formulácie niekto vyvodil, že autor vedený takýmto zámerom nevyhnutne splodí neprehľadný, ak aj nie vnútorne protirečivý, tak aspoň nerovnorodý text. Pravdaže, sú aj iné prístupy k Barthesovmu dielu a všetkým tým, čo už pomaly tento môj text začínajú odkladať bokom, by som ešte skôr, než sa rozlúčime, chcel odporúčať pozoruhodnú knižku **Barthes for Beginners**. Prosím, nehládajte v tomto odporúčaní iróniu, tentoraz výnimočne hovorím vážne, sám som sa z tohto „komiksového“ úvodu do Barthesa poučil a rád sa k nemu vraciam. Poučné je aj záverečné varovanie, ktoré Philip Thody adresuje študentom Barthesa: „Písať o Barthesovi štýlom Orwella alebo Bertranda Russella, to sa pre jeho obdivovateľov rovná úplnej zrade jeho diela. Je to, akoby sme sa pokúsili vysvetliť Einsteina pojmami newtonovskej fyziky alebo Darwina jazykom Starého zákona. Preto vás musím varovať. Ak vás a vaše eseje bude hodnotiť nejaký z jeho obdivovateľov, nepíšte o Barthesovi tak ako ja.“ Otvorený tón tohto varovania ma podnietil k formulácii vlastného upozornenia čitateľom: „Písať o Barthesovi text, ktorý sa mu chce maximálne priblížiť, aby ho vzápätí opustil, to je nielen zrada, ale aj provokácia. Je to zrada z hľadiska tých, čo sa uzavreli v doméne barthesovskej reči a v jej reprodukciách nachádzajú nekonečný zdroj potešenia. A tí, čo sa na celú túto produkciu pozerajú zvonka, v pohybe tohto textu vôbec nebudú vidieť približovanie sa k vlastným pozíciám – tento text bude pre nich drobnou a v podstate zbytočnou odchýlkou, akýmsi provokatívnym idiolektom v rámci toho cudzieho žargónu, o ktorom si už mysleli, že ho opísali.“*

Ostane ešte niekto, kto by uveril, že zrada môže byť prejavom vernosti a že línia reči sa potvrdzuje nielen opakovaniami, ale aj odchýlkami? Samozrejme, bol by som rád,

keby niekto ostal. Už aj preto, aby sa diskusia o Barthesovi vymanila z prostredia, kde je hlavnou otázkou zaradiť sa buď medzi oponentov a vonkajších posudzovateľov, alebo medzi obdivovateľov. Potešilo by ma, keby názory, ktoré predkladám, podnietili uvažovanie o pojme amplifikácie a keby sa na tomto základe zvažilo, čo to znamená vykladať nejakého autora a byť vo svojom výklade verný nejakému textu.

M. M.

Egon Gál

František Novosád

Miroslav Marcelli

Martin Kanovský

Jana Plichtová

DISKUSIA S AUTOROM

účastníci diskusie

MIROSLAV MARCELLI, EGON GÁL, JANA PLICHTOVÁ,
MARTIN KANOVSKÝ, FRANTIŠEK NOVOSÁD

MARCELLI: Najskôr by som vám všetkým chcel poďakovať za otázky, ktoré sú kompetentné a svedčia o tom, že ste v knihe našli aj problematické miesta. Keby som mal byť celkom úprimný a dôsledný, mal by som začať priznaním, že na ne neviem odpovedať, pretože prekračujú moje schopnosti. Možno, že v otázkach je práve naznačená potencia, ako ísť ďalej za túto knihu a napísať prípadne inú, ale to už ja neurobím. Druhá vec, ktorú by som chcel hneď na začiatku povedať je, že mám od knihy trochu odstup. Občas do nej nazriem a som niekedy sám prekvapený, čo v nej je. Ťažko je mi obhajovať niektoré nedostatky, ktoré v nej vidím a odolať pokušeniu pridať k nim ďalšie. Táto kniha svedčí o luxuse, ktorý som si doprial. Spočíval v tom, že som pomerne voľne, bez nejakých vedeckých pravidiel písal o autorovi, ktorý je síce významný aj pre filozofiu, ale nie je filozofom. Posledná a možno najdôležitejšia vec je, že som ju nepísal s ambíciou podať o ňom objektívny, nedajbože objektivistický obraz. Moje slová na začiatku – otvorené priznanie sa k programatívnej nevere sú myslené vážne. Text je napísaný bez predbežných úvah o budúcom čitateľovi. Nerobil som žiadny marketing a ani hlbšie neuvažoval o účele celej knihy. Odrazilo sa to v spôsobe, akým je tá kniha napísaná. Určite ste si všimli rafinované sebaironické poznámky, ktoré by vo vážnej vedeckej štúdii asi nemali byť. Napísať na Slovensku knihu tohto typu, je ako hodiť fľašku do mora. Otázkou je, či ju niekto vyloví, či ju niekto prečíta, bude akceptovať – hoci aj s pobúrením.

Amplifikácia

GÁL: Hlavným hrdinom tvojej knihy je amplifikácia. Pre mňa je celá kniha o zážitku z čítania. O tom, čo všetko sa dá robiť s textom – interpretovať ho, analyzovať, amplifikovať. Ty amplifikuješ Barthesa. Píšeš, že filozofia sa pohybuje medzi opakovaním predchodcov a vymýšľaním vlastného jazyka. Pokračujeme v líniiach, ktoré načrtli veľkí filozofi minulosti. Mne to pripadá málo. Pri všetkej úcte ti tento spôsob čítania neumožní napríklad kritizovať. Myslím si, že filozofia nie je len rozvíjaním myšlienok predchádzajúcich filozofov, ale aj riešením problémov, ktoré vznikajú mimo filozofie. Na to nevystačíš s amplifikovaním. Keď by to bolo všetko, jedinými adresátmi filozofických textov by boli iní filozofi. Adresátmi textov klasických filológov sú klasickí filológovia a nikto sa nad tým nepozastavuje. Ale od filozofov sa očakáva, že ich texty budú mať širšie publikum, že sa vyjadria k problémom bežného sveta. Ako zaradiť toto do tvojho spôsobu robenia filozofie?

MARCELLI: Pomenoval si veľa z toho, o čo mi išlo a čo ma pri písaní knihy znepokojovalo. Najskôr ma zarazil jeden paradox, ktorý sa mi vynoril pri tradičnom definovaní amplifikácie. Klasické učebnice rétoriky (a nezabúdajme, že amplifikácia je rétorickým pojmom) definujú amplifikáciu ako predĺženie reči, ktoré z obsahovej stránky neprináša nič nové: rečník už uviedol všetky argumenty, nemôže však skončiť, lebo požiadavka presvedčiť auditórium si vynucuje ešte raz pripomenúť a zdôrazniť hlavné body. To by bola klasická, reverzibilná amplifikácia – reverzibilná preto, lebo sa vždy môžeme vrátiť dozadu a uviesť predchádzajúce časti reči. Už stredovekí autori však začali rozlišovať medzi dvoma druhmi amplifikácie: tou, ktorá prináša iba čisto rozsahové predĺženie témy, a tou, ktorá sa zdvihla k niečomu novému, predtým nepovedanému. Takto sa podľa môjho názoru objavili obrysy ireverzibilnej amplifikácie. Hoci sa začína ako pripomenutie predchádzajúceho, od istého okamihu je nezvratná, lebo prináša nové obsahy. Ak chceme príklad, všimnime si parafrázy v textoch filozofov – táto problematika ma už dlhšiu dobu zaujíma. Parafráza je v slovníkoch definovaná ako „prerazprávanie“ nejakého predchádzajúceho textu. Podľa toho parafrázujem vtedy, keď chcem nejakú sekvenciu povedať vlastnými slovami – aby som to skrátil, aby to bolo jednoduchšie, aby som vysvetlil niektoré pojmy atď. Všimnime si však, ako ľahko sa parafráza (najmä tá filozofická) posunie do miest, kde sa pôvodný text nikdy nepohyboval. Nemám teraz na mysli svojvoľný výklad alebo nadinterpretáciu, ale predĺženie intencie, ktorá je v texte. Je to amplifikácia, ktorá sa nevracia dozadu, ale smeruje dopredu. Filozofi by mali hovoriť o svete, riešiť problémy, hovoriť o nejakom objekte. Súhlasím. Len sa mi niekedy zdá, že nehovoria o ale v. Je to predlžovanie nejakkej línie myslenia, v tom lepšom prípade nielen ireverzibilné, ale svojím spôsobom aj verné originálu.

NOVOSÁD: Ja by som bol trochu ostrejší. Moja prvá otázka sa týka domáceho kontextu. Ten v knihe chýba. Keď už tolko hovoríme o „denaturalizácii“, musíme sa spýtať, prečo vlastne chýba akýkoľvek odkaz na domáci kontext. Dokonca by som povedal, že úplne v pozadí zostal Barthes ako mysliteľ, ktorý má či ktorý rieši istý komplex problémov. Problémy, s ktorými Barthes reálne zápasil, sú takpovediac zametené pod koberec. Zdá sa mi, že mentálne pozadie, na ktorom je táto kniha písaná, je skôr z prelomu sedemdesiatych a osemdesiatych rokov, nie zo súčasnosti. Vtedy sa to tak robilo: predvediem svoje intelektuálne kvality, ale tak aby som na niečo radikálne nenarazil. Dnes sa stal „háklivou“ vecou marxizmus. To, čo hovorí, má skutočne význam len v kontexte istej tradície. Myslím, že mnohému v Barthesovi sa nedá porozumieť bez analýzy jeho inšpirácií Marxom. V tomto zmysle

sa mi zdá, že si využil všetku svoju erudíciu na to, aby si Barthove problémy zamietol pod koberec.

MARCELLI: Zamiesť pod koberec... Dalo by sa polemizovať, či toto bol naozaj jeho jediný problém. V knihe sú upozornenia na toto pozadie najčastejšie len v poznámkach, ale niektoré jeho stanoviská sa tam predsa len dajú nájsť. Čo sa týka problému marxizmu, dá sa súhlasiť s tým, že v prvej etape vývinu to bol pre Barthesa problém primárneho významu. Bol by som opatrnejší pri neskorších etapách. Semiológia rozhodne nie je iba pokusom o riešenie tohto problému. Pripomínam, že marxizmus bol pre Barthesa predovšetkým koncepciou dejín. Problémov, ktoré neskôr riešil, bolo viac.

NOVOSÁD: Amplifikácia je vlastne len inak pomenované odvádzanie pozornosti od problémov.

MARCELLI: S tým nemôžem celkom súhlasiť, aj keď uznávam, že môžeš mať taký dojem. Nazdávam sa, že niekedy sa riešenie dá oddeliť od problému, ktorý k nemu viedol. To je Barthesov prípad, rozhodne by som ho bezprostredne neviazal na jeden problém. Amplifikovať znamená aj posúvať problém inam, rozširovať ho. Odkiaľ berieš presvedčenie, že pri amplifikácii sa problém nemôže meniť, presúvať, dokonca stratiť?

NOVOSÁD: Aj čitateľ má isté práva a môže žiadať, aby autor hral s otvorenými kartami.

MARCELLI: Prečo by som tam mal vykladať svoje karty...

KANOVSKÝ: Mnohých čitateľov naozaj netrápi, do akého kontextu bolo Barthesovo dielo zasadené.

NOVOSÁD: Predsa si len myslím, že autorovi porozumieme najlepšie vtedy, keď sa pokúsime rekonštruovať jeho problém. Možno to teraz zveličím, ale text je konštruovaný tak, aby na Barthesove problémy „reč“ neprišla. Text je sofistickým vyhnutím sa pomenovaniu, identifikácií Barthesových problémov.

MARCELLI: A čo by si považoval za pomenovanie? Začať nastolením problému, jeho problému a potom sa ho celý čas držať? Mne sa problém v priebehu písania vždy transformuje, takže mi ja ťažké vynucovať od svojho „objektu“ jediný problém. Pokiaľ ide o unikanie, to sa dá uznať, dúfam aspoň, že ide o útek dopredu.

KANOVSKÝ: Ja si myslím, že Barthes sám používa túto procedúru. Málokedy nájdete v jeho diele jasné vymedzenie a tematizovanie nejakého problému. Dokonca aj v jeho ranom štrukturalistickom období, keď bol posadnutý systémom, mali jeho formulácie ďaleko od jasnosti. Jeho systém, už len keď to porovnáte s Lévi-Straussom, je úplne iným pohľadom na „systém“. A to nehovorím len o hľadisku štýlu. Už v ranom období boli témy u Rolanda Barthesa nie vždy veľmi jasné, skôr kruhové, metaforické a nie veľmi presne nastolené. V neskoršom období to rozhodne platí v najvyššej miere. Mirova publikácia mi pripadala tak, akoby istým spôsobom pokračoval v Barthesovom diskurze. Tak ako Roland Barthes kľučkuje, operuje metaforami namiesto argumentov a provokáciami namiesto metafor, tak ako brilantne a pútavo využíva štylistickú obratnosť –rovnako brilantne sa to darí aj Mirovi. To nie je z mojej strany výčitka. Iba konštatovanie.

GÁL: Nemali by sme robiť psychoanalýzu Mira. Dôležitejšia otázka je, čo ti umožňuje táto metóda filozofovania. Napríklad, keď dochádza k prudkým zmenám, keď sa mení sociálna skutočnosť, ľudia si začínajú klásť nové otázky a potrebujú k tomu nový jazyk. Tam tiež končí táto metóda. Je to metóda pre stabilné obdobia, pre normálnu sociálnu realitu. Keď dochádza k zmenám niečoho, paradigmy, kontextu, režimov, s amplifikáciou nevystačíš.

MARCELLI: Filozofia je pre mňa spôsob, ako ukázať všetky ruptúry, náhle zmeny, nečakané spoločenské pohyby a situácie ako ireverzibilné stávanie. Prečo to filozofi robia? Možno im to poskytuje upokojenie, akýsi intelektuálny azyl. Ja si však myslím, že čosi také naozaj existuje. Že to nie je len môj spôsob, ako hovoriť o Barthesovi, že to nie je iba Barthesov spôsob, ako hovoriť o spoločenských fenoménoch, ale že ireverzibilná amplifikácia naozaj existuje. Nič iného som nechcel na tomto príklade ukázať. Iba upozorniť, že niečo také naozaj existuje, že to nie je len nesúvislé, ale sme tu svedkami istého stávania.

NOVOSÁD: Myslíš, že metóda „ireverzibilnej amplifikácie“ je dobrým spôsobom, ako analyzovať spoločenské alebo ideové ruptúry?

MARCELLI: Je tu predsa aj druhá rovina. Možno som ju nerozvinul celkom rovnocenne, ale dávam predsa slovo ľuďom ako Lévi-Strauss, Tugendhat atď. Jedna zo základných inšpirácií pochádza od Jaaka Hintikka, pripomínam Petera F. Strawsona a jeho chápanie použitia vety... Dovolil som si luxus sriedať tieto dva registre. Nevieam, či šťastne, alebo nešťastne. Čo sa týka pripomienky, že neanalyzujem slovenský a stredoeurópsky kontext. Myslím si, že je oprávnená, no zároveň musím dodať, že knihu by to posunulo smerom, akým som sa nechcel uberať. Vlastne by to už bola práca na celkom inej knihe. Ale táto otázka si aspoň na tomto mieste rozhodne zaslúži odpoveď. Má niekoľko rovín. Ak začnem od seba samého alebo svojej generácie, prichádza mi najskôr na um prvé stretnutie s Barthesom. Myslím, že som bol v štvrtom ročníku, keď som čítal *Základy sémiológie* a pomohlo mi to zbaviť sa melancholických stavov, do ktorých ma privádzali texty o bytí. Preto som bol potom neskôr náchylný prijať aj tie arogantné výroky Umberta Eca na

Heideggerovu adresu. Pri čítaní som si všimol, že to bolo celé dočiarané. Uvedomil som si hneď, že to už prešlo viacerými rukami. To bolo príznačné: Roland Barthes a sémiotika mi poskytli možnosť, ako prelomiť izolacionizmus. Existovali veľmi silné spoločné body. Slovenská intelektuálne scéna bola pripravená prijať texty tohto typu. Nemám na mysli len filozofov. Rezonancie tam boli a stále to trvá, veď veľká väčšina diskusií o tejto knihe a reakcií na ňu prišla od ľudí, ktorí sú mimo filozofie. Našiel som spôsob, ako vystúpiť von. To sú šesťdesiate a sedemdesiate roky. Otázkou je, ako sa k tomu stavať. Zdalo sa mi, že to u nás prebehlo bez toho, aby sa proces mohol zavŕšiť. Chcel som amplifikovaným únikom dopredu prejsť cez niektoré z ideí, ktoré sa vtedy zrodili a posunúť ich až k dnešným perspektívam.

Jazyk

GÁL: Mňa zaujalo, keď Barthes hovorí, že jazyk chápe ako sériu konotovaných významov. A načo môžeš použiť taký jazyk okrem písania poézie? Čo ti umožňuje tento jazyk bez denotátov, ktorý nič neobmedzuje?

PLICHTOVÁ: Jeho analýza ukázala, ako fungujú konotácie v románovej spisbe. Keď o niečom vypovedáme, hovoríme aj o našom vzťahu k svetu, ako aj k tým, ku ktorým sa obraciame.

GÁL: Myslím, že hovoríme o svete. Aj keď poviem – daj pozor, lebo spadneš, tak nehovorím o vzťahu, ale aj o svete.

PLICHTOVÁ: Áno, ale je tam tvoj vzťah starostlivosti o toho, komu toto upozornenie adresuješ.

KANOVSKÝ: Zdá sa mi, že došlo k nedorozumeniu. Egon nechcel povedať, že nepotrebuje k ničomu konotáciu, alebo že konotácie neexistujú, ale skôr vyjadril pochybnosť o tom, či je možné vôbec inde ako v poézii nejakú konotáciu použiť bez denotácie. Chápem to správne?

GÁL: Presne tak. Keď cituješ ako Barthes povedal Ecovi – Umberto, musíme zabiť referenta. Ja si myslím, že toto môže povedať len človek v kaviarni prvej cenovej skupiny. Človek, ktorý nevychádza na ulicu, ale sedí pri stole a rozpráva sa o literatúre, o poézii, amplifikácii a takých veciach. Keď vyjde na ulicu a začne sa hádať o svete, politike a podobne, automaticky vstupia do hry referenty. Ako inak by sme mohli o niečom hovoriť, viesť spory, argumentovať?

MARCELLI: Problém je v tom, že Barthes nemá jednoznačné stanovisko. Táto schéma, ako ju niekoľkokrát načrtol, vychádza z toho, že existujú nejaké veci, ktoré sú dané a aktmi denominácie dostanú prvé mená. Prvé mená sa stanú prostriedkom pre ďalšie posuny, až sa dostaneme do kaviarne, kde si budeme môcť dovoliť zabudnúť na toto dávne východisko celého pohybu. Roland Barthes, možno ako kaviarenský typ, nesúhlasil s tým, že by existovala nejaká primárna rovina vecí daných ako takých bez spoločného média hovorenia o svete. Jeden z dôvodov, prečo som začal čítať Rolanda Barthesa bol aj ten, že tam nebola reč o existencii a že som sa nemusel zaoberať bytím. Nerobme z Rolanda Barthesa nejakého teoretika vedy, myslím, že by proti tomu sám protestoval, ale podľa mňa má jeho problém aj

svoju literárnu, aj keď nie celkom básnickú podobu. Čo sa v literatúre pokladá za realistický opis? Barthes polemizuje s názorom, že to, čo je čitateľom v tzv. realistickom románe prezentované ako opis skutočnosti, je výsledkom deskripcie videného. Pýta sa, prečo sa za realistický opis pokladá to, čo je spojením detailov? Opíš mi realisticky tento stôl. Realista bude pokladať za realistický opis detailov. Vychádza pritom z reality, aká je? Nie, vychádza skôr z toho, čo sa podľa pravidiel štýlu pokladá za realistický literárny opis. Preto je Barthes skeptický k predpokladu, že by existovala primárna úroveň, kde by sa len meno spojilo s vecou.

GÁL: Toto je akceptovateľné. Barthes hovorí, že mýtus daného je presvedčenie, že veci alebo fakty sú bezprostredne dané nášmu vedomiu. Nič nie je dané bezprostredne vedomiu, všetko je nejakým sprostredkovaným jazykom. Keby sme ale naozaj zabili referenta, ťažko môžeme niečo o svete tvrdiť a svoje tvrdenia zdôvodňovať.

PLICHTOVÁ: Myslím, že to tak nebolo myslené. Vnímala som to skôr ako výzvu odpútať sa od teórií, ktoré sú založené na referenčnom význame.

NOVOSÁD: Teoretizovanie prostredníctvom metafor naráža na svoje prirodzené hranice. V jednom Derridovom texte som našiel pasáž, kde hovorí o nekonečnej rýchlosti svetla. Niektoré Barthesove úvahy sú iste zaujímavé v rovine teórií kultúry, teórií literatúry, ale z hľadiska dejín filozofie sú to také ošúchané problémy, že je zbytočné o tom diskutovať. Napríklad, keď Barthes obširne dokazuje, že realizmus nie je „kópiou“, že vždy „vyberá“ momenty, ktoré považuje za „realitu“. Z hľadiska teórie poznania je to trivialita, o ktorej sa diskutuje ešte tak v prvom semestri.

MARCELLI: Barthes má na mysli literárny realizmus. Naozaj napriek všetkému vystupujú literárni realisti s ambíciou, že oni sprístupňujú, tlmočia realitu, aká je.

GÁL: Ak niekto chce niečo hovoriť o realite, je absurdné vyčítať mu, že chce hovoriť o realite transparentnej, takej, ktorá musí platiť vždy a pre každého. Ako sa realita javí (je reprezentovaná) je jedna vec, aká realita je, je celkom iná vec. Literárny realizmus môže mať ambíciu vyjadriť realitu, ale zlyhanie tejto ambície sa nedá zdôvodniť argumentom, že realita neexistuje.

NOVOSÁD: Referent je „nesmrteľný“.

MARCELLI: Práve tak je nesmrteľný aj jeho protivník! Ale tú námietku treba brať vážne. Jednu úplne brutálnu pripomienku vyslovil Bruno Latour, ktorý má schopnosť priamo pomenovať veci. Na jednom mieste hovorí: čo nám pomôže, keby sme ozónovú dieru pokladali za niečo, čo nemá referenta, keby to bol pre nás len efekt nášho diskurzu.

Denaturalizácia

NOVOSÁD: Chcel by som otvoriť novú tému. Z môjho pohľadu sú filozoficky najinšpiratívnejšie pasáže o Barthesových variantoch denaturalizácie a desubstanciacie. Dá sa na tieto úvahy nadviazať aj dnes? Keď áno, tak ako? Mal by som zopakovať pri každej svojej výpovedi, že Barthes rozhodne nebol jediný, kto v tej dobe na francúzskej intelektuálnej scéne vystupoval ako denaturalizátor a desubstancijalizátor.

MARCELLI: Myslím, že sa na to dá nadviazať, a práve s týmto vedomím som knihu písal. Výpočet bodov, na ktoré by sa dalo nadviazať, začnem požiadavkou denaturalizovať spoločenské javy a udalosti. Táto požiadavka sa prejavuje v trvalom podozrení, že skrytým zdrojom spoločenských posolstiev je ideológia. Barthes nás nabáda chápať jednotlivé výpovede, obrazy, gestá atď. ako prejavy ideologických posolstiev. A proces odhaľovania tohto ideologického obsahu je preňho zároveň procesom ich denaturalizácie. Už ich nebudem brať v ich bezprostrednej podobe, budem k ich obsahu pristupovať s podozrením, že chcú niečo iné zakrývať, odsúvať, umlčovať. Myslím, že dnešná doba – to hovorím teraz ako učiteľ – z učebných osnov trochu prirýchlo vyčiarila tematiku ideológie.

NOVOSÁD: Dá sa teda „denaturalizácia“ stotožniť s „deideologizáciou“?

MARCELLI: V barthesovskom chápaní je denaturalizácia odhaľovaním historického pôvodu v tom, čo sa vydáva za prirodzené. Podľa toho istého chápania takto zároveň odhaľujeme mytologický charakter týchto posolstiev o prirodzenej pravde, prirodzených právach, prirodzených sklonoch človeka atď. Keď dnes počúvam napríklad niektorých študentov, čítam noviny, počúvam úvahy politologického charakteru, zdá sa mi, že je tam príliš veľa dôvery v to, čo sa prezentuje ako prirodzené. Možno by neškodilo prejsť tým kurzom nedôverčivosti k prirodzenému, akým sú napríklad Barthesove Mytológie.

NOVOSÁD: To znamená, že „denaturalizácia“ je vlastne intelektualizáciou nedôverčivosti?

MARCELLI: Nedôvera ku všetkému, čo sa prezentuje ako prirodzené. Táto nedôvera dostávala v istom období podobu odhaľovania ideologických obsahov. Budem však súhlasiť s tvrdením, že to prešlo do teoretického rituálu v oblasti ľavicovo orientovanej spisby. Aj o tejto ritualizácii pri odhaľovaní ideologických obsahov nás Barthes môže poučiť. Keď nie inak, tak naivnosťou svojich predstáv o spoločenských východiskách súčasných mytológií.

NOVOSÁD: Myslím, že úvahy o denaturalizácii sú dôležité ešte aj dnes. Dnes sa však už definitívne musíme rozlúčiť s myšlienkou, že niekde narazíme na ultimatívny kontext, že budeme môcť povedať, teraz sme už pri tej ozajstnej pravde a vieme presne identifikovať mechanizmus vytvárania ilúzií, ktorým sme doteraz podliehali. Všetky staršie teórie vychádzali z predpokladu, že vieme jasne odlíšiť „vedu“ od „ideológie“.

GÁL: Dnes sa prirodzeným, aspoň vo filozofii, myslí niečo iné, ako mal na mysli Barthes. Čo on považoval za prirodzené, by som nazval skôr konvenčné, samozrejmé. Dnes sa za prirodzené považuje to, čo je určené prírodou, génmi, biológiou. Denaturalizáciou sa myslí skôr prechod od prirodzeného ku konvenčnému.

PLICHTOVÁ: Na Barthesove myslenie nadviazal Derrida s programom dekonštruovať texty, identifikovať predpoklady, z ktorých vychádzajú a ktoré sa javia ako samozrejmé a prirodzené.

KANOVSKÝ: Ešte sú aj koncepcie, ktoré sa to snažia zjednotiť. Sú určité naturálne základy a tie nijako nebránia, ale naopak, sú nevyhnutne rozvíjané (alebo ak chcete konštruované) v konkrétnych kultúrnych, špecifických podmienkach.

Nuda

PLICHTOVÁ: Pre mňa bola najtajomnejšia kapitola, ktorá sa týkala nudy. Hneď vysvetlím, prečo. Výraz „nuda“ je pre mňa úzko spätý s nedostatkom vlastného záujmu, aktivity, smerovania, obrazotvornosti, fantázie, schopnosti štruktúrovať obsahy vlastnej mysle. Keď človek takúto schopnosť nemá, respektíve má ju vyvinutú v nedostatočnej miere, pokúša sa štruktúrovať pozornosť iných. Provokuje. Podľa môjho porozumenia by sa pre postoj, ktorý Barthes zaujíma, lepšie hodili pomenovania ako blazeovanosť, ľahostajnosť, opovrhovanie, tichý vzdor, pasívny odpor. V českom jazyku existuje výraz – „netečnost“, ktorý by sa na označenie postoja pána Barthesa hodil asi najlepšie. V tejto súvislosti ma zaujíma, ako je možné, že Barthes so svojim kritickým myslením, s neomylným zmyslom pre identifikovanie všetkého stereotypného, konvenčného, neautentického, so svojou rozvinutou obraznosťou a prenikavým intelektom bol konvenčnými situáciami a diskurzom paralyzovaný až do stavu nečinnosti? Súviselo to s jeho hystériou? Prečo mu v inom prípade konvencie nevadili (wrestling)?

MARCELLI: Nuda, to znie veľmi subjektivisticky. Je možné, že sa za tým skrýva aj povýšenecký postoj, keď o niečom poviete, že je to nuda. Primárne to nevypovedá nič o kognitívnych hodnotách, ku ktorým sa vyjadrujete a tak si myslím, že to, či je nejaký text nudný, alebo nie, sa v serióznych hodnoteniach nevyskytuje. Samozrejme, vedecké texty a texty, ktoré majú nejaké poznávacie ambície, by mali vypovedať z hľadiska pravdy a len pravdy. K postoju, kde je veľmi zreteľne prítomné posudzovanie textov podľa toho, či nudia alebo nie, dospel Barthes až v poslednej fáze svojho vývinu. Keby sme mali aspoň stručne vysvetliť, prečo to tak bolo, tak treba pripomenúť, že v predchádzajúcich fázach, v období, keď sa hlásil k štrukturalistickým analýzám a mal ambíciu pomocou semiológie „zvedechtiť“ literárnu kritiku, bolo preňho do veľkej miery ľahostajné, aký typ textu má pred sebou. Dá sa hovoriť, že Roland Barthes bol v tomto období akýsi všežravec. Bral všetko, čo bolo pred ním – komiksy, filmy s Jamesom Bondom, ale zároveň veľké klasické diela, napríklad Proustove. Metóda, ktorú vtedy aplikoval, spočívala v úsilí posunúť posolstvo artefaktu pred sebou do teoretickej úrovne. V neskoršom období si Roland Barthes uvedomil jednu vec, ktorá je až banálne samozrejma: literárne texty nečítame preto, aby sme ich analyzovali, ale aby sme z nich mali aj čitateľský pôžitok. Toto zistenie je i nie je samozrejmé. Je to samozrejmé, keď uvážime postoj veľkej väčšiny čitateľov; nie je to samozrejmé, keď si všimneme, že z hľadiska teórie sa hodnotenie, či ma text nudí alebo nie, nevyskytuje často. Teória sa tomu vyhýba, lebo nechce pôsobiť subjektivisticky. Keď sa Roland Barthes vzdal projektu vedeckej kritiky, začal otázku nudy nastoľovať priam sústavne a z nudy dokonca urobil kritérium, ktoré nám dovoľuje odlíšiť literatúru od tých rečových prejavov, kde vládne stereotyp, frázy, opakovanie sloganov, produkcia banalití. Ak mi nejaké dielo odopiera poskytnúť čitateľský pôžitok a nudí ma, nijaký iný (poznávací, výchovný, sociálny) prínos už tento nedostatok nenahradí.

KANOVSKÝ: Aký máš názor na problém nudy v iných ako literárnych textoch?

MARCELLI: Chcel by som ísť ďalej a opýtať sa, či sa to dá uplatniť aj na texty iného typu ako literárne diela. Asi sa zhodneme, že literárne diela čítame preto, aby sme sa nenudili. Ako je to však mimo literatúry a mimo sféry estetických hodnôt? A ako je to priamo v teórii, tam, kde vstupujeme pod dohľad kognitívnych kritérií? Barthes sa tým priamo nezaoberal, z jeho názorov by sa však dala odvodiť aspoň negatívna podmienka recepcie: sama pravda ne-

stačí, aj nás môže odrádzať, ak narážame na triviálne, nezaujímavé, plytké pravdy. Dodávam ešte, že Roland Barthes nebol ani jediný, ani prvý, kto upozornil na úlohu nudy (a pôžitku) pri utváraní postojov k dielam. Spomínam si na jeden rozhovor, kde sa Clauđa Lévi-Straussa spýtali, o čo sa usiluje vo svojej teoretickej práci a on povedal, že mu koniec-koncov ide o to, aby vykonával nejakú intelektuálnu činnosť, na ktorú sa cíti predisponovaný a pri ktorej sa nenudí. Pre Rolanda Barthesa je to vyslovene záležitosť, ktorá sa profiluje v protiklade k stereotypom, k tomu, čo je prefabrikované, čo sa vracia. Naráža tu na istý problém, ktorý nemienim zatajovať. Uvedomuje si totiž, že napríklad opakovanie refrénov (iteratívnosť), môže mať aj estetické poslanie a môže prinášať aj isté potešenie.

NOVOSÁD: K francúzskej intelektuálnej kultúre zrejme patrí istý manierizmus, „predvádzanie sa“. Na tých najneočakávanejších miestach nachádzame odkazy na osobné, subjektívne dojmy. Je to maniera, ktorá nepatrí k osobnej charakteristike autora, ale k určitému typu intelektuálnej kultúry. Pri prvom čítaní sa mi zdalo, že prvá tretina knihy je doslova reprodukciou tejto francúzskej manieri v zásadne inom kontexte. Doslova sa mi vnucovala otázka, čo je až také zaujímavé na tom, že niekto sa nudí a dáva to najavo. Predsa len, nuda je privátny „stav“ a predpokladať, že môj privátny stav je zaujímavý aj pre verejnosť, je dosť trúfalé a do istej miery aj trápne alebo dokonca komické. Predsa len musím rozlišovať, čo je privátny pocit, a čo je verejne prístupná významová štruktúra. Až pri druhom čítaní som Barthesom deklarovanú „nudu“ umiestnil do iných kontextov. Myslím, že knihe by prospelo, keby bol nejakým spôsobom objasnený „status“ nudy, jej kontextuálnosť. Mal by byť explicitne formulovaný kultúrny kód, ktorý by mám umožnil skúsenosť „nudy“ adekvátne prečítať. Takto je čitateľ ponechaný sám na seba zoči voči autorovmu excesívnemu subjektivismu a je možné, že sústredením autorovej pozornosti na tento moment sa iné, možno dôležitejšie problémy zakryjú.

MARCELLI: Roland Barthes má práce, ktoré sú napísané veľmi disciplinovaným, priam akademickým jazykom. Potom zmenil rukopis a z písania urobil záležitosť pôžitkov. Zrodil sa hedonistický Barthes. Tento prerod aj vo francúzskom prostredí vyvolal prekvapenie, hoci verejnosť je tam na prechod k intímnejším a subjektívnejším prejavom teoretikov väčšmi pripravená. Položme si však otázku, či to bol naozaj prechod k subjektivismu. Myslím, že Barthes by proti tomu rozhodne protestoval. Nie preto, že by sa azda stále hlásil k objektivismu, ale preto, že chcel z toho subjektívneho hľadiska vyvodíť niečo, čo je objektívne. Ani jeho posledné obdobie nie je len expozíciou nejakých impresií. Barthes sa usiluje preniknúť k pochopeniu, ktoré, ak aj nie je objektívne, je aspoň všeobecné.

KANOVSKÝ: Zdá sa mi problematické, keď sa protiklad nudy konštruje ako čisto privátna a individuálna rozkoš. Zdá sa mi užitočnejšie kategóriu nudy chápať ako niečo, čo naozaj presahuje osobné, privátne záležitosti (vrátane osobných, privátnych rozkoší ako protikladu). Keď máme pristupovať k literárnym alebo vedeckým textom iba z hľadiska nudy, a nudu budeme hodnotiť podľa toho, či sa mne osobne subjektívne niečo páčilo alebo nepáčilo, spôsobilo alebo nespôsobilo mi to radosť – to sa mne nevidí ako počínanie hodné nasledovania.

NOVOSÁD: Ešte raz, myslím, že „nuda“ je u Barthesa predstavená ako kultúrny fenomén, nielen ako „jeho“ osobný zážitok. Skôr je potrebná analýza štylistických stratégií, ktoré vytvárajú kontext, a ten sa vďaka správe o „nude“ stáva zaujímavým.

KANOVSKÝ: Otázka je, či to Miro chápe takto, keď v knihe píše, že neskorý Barthes je hedonista, ktorý celkom privátne holduje textu, a sám sa priznáva, že ho v tom chce nasledovať...

MARCELLI: To je parafráza jeho vlastného výroku. Treba si uvedomiť, že napriek zdôrazňovaniu hedonistického prístupu tu pôžitok nevystupuje ako statický a do seba uzavretý postoj, ktorý si, takpovediac, vystačí. Všimnime si Barthesove reflexie fotografií, ktoré nájdeme v jeho poslednej práci Svetlá komora. Barthes upozorňuje, že fotografia musí človeka najskôr oslovíť, musí ho bodnúť a preniknúť do jeho sveta. Individuálna povaha tohto pôsobenia však vôbec nevyučuje neskoršie možnosti všeobecných úvah o fotografii. Je zrejme, že vo francúzskej tradícii je rozvinutý prístup, ktorý u nás poznáme iba málo: seba-reflexia v ňom ide k všeobecnejším postrehom, k maximám. Stačí azda, ak pripomenieme Montaigna, ktorý od vlastných chorôb plynulo prechádzal k dejinám ľudstva a formulovaniu záverov o ľudskej prirodzenosti. Toto kultúrne, literárne a spoločenské pozadie som vo svojej knihe ani len nenaznačil. Na svoje ospravedlnenie môžem uviesť iba to, že by ma to priviedlo k takému striedaniu registrov, akému som sa chcel práve vyhnúť. Súhlasím s tým, že mnohé z opisovaných postojov a názorov sú vo svojej špecifickosti pochopiteľné až na pozadí spoločenskej situácie. Keď napríklad hovoríme o nude, celkom určite by sme mali povedať o dnes až smiešnom slogane permanentnej revolúcie. Kniha je na upozornenia tohto druhu dosť skúpa. Ak sa o tom zmieňuje, tak len pod čiarou. Znovu zdôrazňujem, že som sa chcel dostať ďalej a rozvinúť témy pokiaľ možno až do rovín, ktoré už nie sú priamo zviazané so spoločenskou situáciou.

NOVOSÁD: Ešte raz, „nuda“ zrejme nie je „pocit“, ale „význam“. Súvisí aj s generáciou, ktorá sa dostala do centra pozornosti v šesťdesiatych rokoch. Podobným vývojom prešlo aj mnoho nemeckých a amerických ľavicovo orientovaných intelektuálov tejto generácie. V druhej tretine svojho života chcú urobiť šťastným svet a v poslednej tretine chcú urobiť šťastným seba. Aj príklon k hedonizmu je kultúrna záležitosť.

PLICHTOVÁ: Podľa môjho pochopenia ide o postoj, ktorému prináleží istý kultúrny kód, ktorý je však v texte jasne individualizovaný. Je ukotvený do procesu vývinu samého Barthesa, vzťahuje sa na fotografie, na ktorých vidno jeho pózu, vyjadrujúcu opovrhnutie, zhnusenie, dištanciu. Keď sme hovorili o kapitole „Človek, ktorý sa nudiť“ na seminári s postgraduálnymi študentmi, všetci povedali, že unudeného človeka si predstavujú inak. Znudený človek si nevie nič štruktúrovať, nevie spoločenskú nudu ani reflektovať. Takže sme mali problém s tým, či sa tento výraz dá používať ako individualizovaná charakteristika. Chcela som tiež reagovať na poznámku pána Kanovského, či si môžeme dovoliť hodnotiť text podľa toho, či z neho máme, alebo nemáme rozkoš. Myslím, že toto kritérium má v sebe veľkú múdrosť. Veď každý sčítaný človek rozlíši repliku od originálu. Netreba zabúdať, že každé expertné hodnotenie je založené na osobnej skúsenosti. Skúsenosť zostruje vnímanie a posudzovanie. Zo strachu zo subjektivismu sme všetko subjektívne z hodnotenia a poznávania vylúčili. Jedným dychom však treba dodať, že žiadne poznanie neexistuje bez našej a inej subjektivity. Okrem pravdivosti by sme nemali zabúdať aj na iné kritérium hodnotenia nášho poznania, či už z hľadiska toho, čo s nami dané poznanie robí, ako nás ovplyvňuje, či robí náš život zaujímavejší a krajší, alebo či nás to vedie kamsi, kde to bude pohodlnejšie a racionálnejšie, ale kde sa možno budeme všetci spolu už len nudiť.

KANOVSKÝ: Ja som to myslel tak, že nuda je singulárna. Je veľmi ťažké, priam vylúčené zhodnúť sa na pravidlách diskusie. Nieкто môže byť nadšený Derridom, iný povie, že to je nudné a táravé opakovanie... Ja nehovorím, že je na tom niečo zlé, ale keď povieme iba to, že mňa niečo baví/nebaví, tak diskusia končí.

PLICHTOVÁ: V tom bode práve musí začať, pričom rozmanitosť názorov a vkusu nie je zásadnou prekážkou.

KANOVSKÝ: Ak sa tým začína aj končí, je to riskantné. Keď začnem diskutovať o Derridovi, prečo má mňa alebo kohokoľvek iného zaujímať, či to mňa alebo niekoho iného nudí, alebo nenudí?

PLICHTOVÁ: Pretože rozprávanie nám pomáha prebrať perspektívu toho druhého a pochopiť, čo zaujalo nášho priateľa, dajme tomu na Derridovi, ktorý nám osobne nič nehovoril. Treba asi stále pripomínať banálnu skutočnosť, že ľudia sú komunikatívne bytosti, ktoré z komunikácie urobili nástroj poznávania.

KANOVSKÝ: Ja osobne na tom nevidím vôbec nič zaujímavé. Existuje predsa tisíc a jeden dôvod, prečo môže nieкто považovať Derridov text za nudný (alebo zaujímavý). Nieкто ho považuje za zaujímavý a rozkošný preto, lebo mu nerozumie, iný preto, lebo mu rozumie. Nieкто sa zle vyspí alebo ho postihne nejaká tragická udalosť (alebo naopak skvelý zážitok), a už sa mu všeličo môže zdať nudné či zaujímavé. Takéto kritériá nepovažujem za relevantné pri diskusii o texte.

MARCELLI: Jedna malá poznámka. Kdesi som počul, že psychológovia zistili, že inteligentné deti sa rýchlejšie nudia, lebo skôr prídu na princíp riadiaci výskyt javov a v tej chvíli sa to pre nich stáva stereotypom.

KANOVSKÝ: To sa mi naozaj potvrdilo, keď som robil seminár o Derridových textoch. Tí, ktorí nimi boli nadšení, ich takmer vôbec nechápali a jediné, čo napriek opakovaným výzvam dokázali komunikovať, bolo bezbrehé nadšenie. Snažil som sa síce vyvolať nejakú diskusiu, nech to zdôvodnia, ale hovorili len o tom, aký je ten text vynikajúci.

GÁL: V tej kapitole však píšeš, že Barthes sa cíti vylúčený zo spoločnosti, ako homosexuál medzi heterosexuálmi, ako človek iný medzi konvenčnými meštiakmi, a preto ho život spoločnosti nudil. Vzbudzoval v ňom odpor, a preto sa manifestačne nudil. Jediná záchrana pre tento typ nudy je odstúpiť od toho, čo nudí a začať skúmať mechanizmy, ktoré tú nudu vyvolávajú. Preto robil to, čo robil – začal čítať knihy o spoločnosti.

MARCELLI: Jedna z myšlienok, ktoré mi vtedy chodili po rozume bola, že v stave nudy sa akoby spájajú aj poznávacie aspekty s telesnými a individuálne so spoločenskými. Jedno prechádza do druhého. Nuda je poznanie, že som vystavený jednotvárnym podnetom, je to zároveň pocit, je to stav tela i duše, je to pocit, ktorý sa stelesňuje v postavení, keď sa z niečoho vylučujem a to niečo môže byť spoločenstvo, kam nepatrím, kam nechcem patriť. Ako som v knihe napísal, nie je to náhoda, že adolescenti práve ostentatívne prejavovanou nudou demonštrujú sociálnu diferenciu.